

שבחי השבת וברכתה

מסכת שבת דף י עמוד ב – מתנה מבית הגניזה

ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: הנותן מתנה לחבירו - צריך להודיעו, שנאמר: "לדעת כי אני ה' מקדשכם" (שמות לא יג).¹ תניא נמי הכי: לדעת כי אני ה' מקדשכם. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל - לך והודיעם.² מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל: הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו.³

מסכת שבת דף קיט עמוד א – כבוד השבת

בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי: עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין? אמר לו: בשביל שמעשרין, שנאמר: עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר - עֶשֶׂר בשביל שתתעַשֶׂר.⁴ שבבבל במה הן זוכין? - אמר לו: בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר ארצות במה הן זוכין? אמר לו: בשביל שמכבדין את השבת. דאמר רבי חייא בר אבא: פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא, והביאו לפניו שולחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם, ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו, וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו, ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים ובשמים, וכשמניחים אותו אומרים: "לה' הארץ ומלואה" (תהלים כד א), וכשמסלקין אותו אומרים: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו טז).⁵ אמרתי לו: בני, במה זכית לכך? אמר לי: קצב הייתי, ומכל בהמה שהיתה נאה אמרתי: זו תהא לשבת. אמרתי לו: אשריך שזכית, וברוך המקום שזיכך לך.⁶ אמר לו קיסר לרבי יהושע בן חנניא: מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? - אמר לו: תבלין אחד יש לנו, ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו - וריחו נודף. אמר לו: תן לנו הימנו! - אמר לו: כל המשמר את השבת - מועיל לו, ושאינו משמר את השבת - אינו מועיל לו.⁷

¹ הכוונה לציווי השבת בפרשת ויקהל: "וְאָתָה דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם". לדעת, אומר המדרש, הוא להודיע. ונשאיר חידון לצעיר ולבכיר לסעודת ליל שבת, לדעת להודיע כמה פעמים והיכן נזכרת מצוות השבת בתורה?

² הבטחנו בכותרת את שבחי השבת וברכתה (ושמחתה ושירתה), אבל קודמת לכל מתנתה ונתינתה. השבת היא מתנה, השבת היא נתינה. נתינה במתנה (שלא על מנת להחזיר). את הקשר עם השורש "נתן" מצאנו במקרא עצמו, בפסוק בפרשת המן (פרשת בשלח): "וְרָאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשֶּׁבֶת" (שמות טז כט), וכבר עמדו דרשנים ופרשנים על קשר זה. ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק כה: "בוא וראה כמה נתינות הם: השבת מתנה, שנאמר: ראו כי ה' נתן לכם השבת (שמות טז כט), החכמה מתנה, שנאמר: כי ה' יתן חכמה (משלי ב ו), התורה מתנה, שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם (שם ד ב)". וכן הוא במדרש אגדה בובר לפרשת ויקהל וראו גם פירוש מלבי"ם על הפסוק שם.

³ ראו פירוש רש"י במקבילה בגמרא ביצה טז ע"א: "לעשות לו אות וסימן, שאם יאכלנו קודם שיבוא לאמו - תראה את האות, ותשאלנו: מי עשה לך כך, והוא יאמר: פלוני, וגם נתן לי פת, ומתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם, ותראה אהבה ורעות בישראל". ובגמרא ביצה שם הקשו מנתינת קרינת פניו של משה שלא נודעה לו: "אמר רבי חמא ברבי חנינא: הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו, שנאמר: ומשה לא ידע כי קרן עור פניו", ואילו כאן רבן שמעון בן גמליאל אומר שהנותן מתנה לתינוק צריך להודיע לאמו! ותוצו שם שיש הבדל בין מתנה שסופה להתגלות - השבת, ובין מתנה שאפשר שמקבלה לעולם לא ידע שקיבל - משה בקרינת פניו (בגלל ענוותנותו? מעין מתן בסתר?). ואנו נוסיף שהשבת, הרי כל נתינתה הייתה במעין אינטימיות בין הקב"ה לישראל: "כל מצוה שנתן להם הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא, חוץ משבת שנתן להם בצנעא", אז כיצד זה לא נדע מי נתנה לנו? סוף סוף, המתנה לתינוק והשבת לנו היא להרבות שלום בעולם! ועל קרינת פני משה, ראו הדף [כי קרו עור פני משה](#) בפרשת כי תשא.

⁴ "עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֵרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה", פרשת ראה. עפ"י גמרא מגילה לא ע"א היו קוראים פרשה זו בשני מקרים: בשמיני עצרת בחו"ל, אם חל בשבת; וביום טוב שני של שבועות בחו"ל, אם חל בשבת. במקרה אחרון זה, משמרת הקריאה בחו"ל מנהג ארץ ישראלי קדום, לקרוא בחג השבועות בפרשת המועדות שבדברים טז, על מנת להזהיר על המעשרות עם תחילת העונה החקלאית. ראו במשנה שם: "בעצרת שבעה שבועות" ופירוש רש"י שם. מנהג זה נשמר גם בשתי הפסיקתאות: דרב כהנא ורבתי שמכילים פסיקאות מיוחדות בשם זה סביב חג השבועות. אך מרגע שגבר אופיו של חג השבועות כחג מתן תורה והחלו לקרוא את מעמד מתן תורה בספר שמות ("בחודש השלישי"), נעלמה קריאה זו. ודווקא מנהג חו"ל משמר קריאה קדומה זו.

⁵ ראו הנוסח במקבילה, אולי במקור, בבראשית רבה יא ד: "א"ר חייא בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד בלודקיא והביא לפניו דיוסקוס א' טעון ב"ו מוטות, ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית, ותינוק אחד היה יושב באמצעיתו, והיה מכריז ואומר: לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה. כל כך למה? שלא תזון דעתו של בעל הבית עלי". וההמשך כמו בגמרא שבת.

⁶ ובמסכת ביצה טז ע"א, אולי קטע יותר ידוע: "תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים, שנאמר: ברוך ה' יום יום (תהלים סח). תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים: מחד שבין לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום". מה בדיוק עשה הלל בניגוד לשמאי? האם קצב זה נהג כשיטת שמאי? ולהלן נראה עוד על שמאי והלל לגבי כבוד שבת. ואפרופו קצב, ראו בראשית רבתי פרשת וישלח על ר' יהושע בן אולם שנראה לו אליהו בחלום ואמר לו שמושו בו וחלקו בגן עדן יהיו ביחד עם ינוס בן כפר קיטור הקצב בזכות שאותו קצב מקפיד מאד על כיבוד אב ואם.

⁷ כך בין קיסר לר' יהושע בן חנניא שאולי לא היה מאוהדי רומי. אבל בבראשית רבה פרשה יא (סימן ד), שנראה להלן, הסיפור הוא על אנטונינוס ורבי, שם היחסים קצת חמים יותר: "רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת. הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו. עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין. א"ל (אנטונינוס לרבי): אותן (של שבת, הצוננים) ערבו לי יותר מאלו

.... "וכבדתו" - רב אמר: להקדים, ושמואל אמר: לאחר.⁸ ... רב ששת היה מושיב את החכמים שבאו לשמוע את דבריו (דרשתו) בשבת, בקיץ - במקום בו מכה השמש, ובחורף - במקום צל שאין בו שמש. כדי שיקומו בזריזות לאחר גמר השיעור ולא ייבטלו מעונג שבת. ר' זירא היה מחזר אחר זוגות זוגות של חכמים שהיו משוחחים ביניהם בלימוד בשבת ואומר להם: בבקשה, אל תחללוהו.⁹

בראשית רבה פרשה יא -

"ויברך אלהים את יום השביעי" - ר' ישמעאל אומר: בירכו במן וקידשו במן. בירכו במן, שכל ימות השבת היה יורד עומר אחד ובערב שבת שני עומרים. וקידשו במן, שלא היה יורד בשבת כל עיקר. ר' נתן אומר: בירכו במן וקידשו בברכה.¹⁰ ר' יצחק אמר: בירכו במן, קידשו במקווש וברכו בעטיפה.¹¹ רב הונא אמר צריך להחליף.¹² ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר: צריך לערב.¹³ אבין בר חסדי אמר: צריך לשלשל.¹⁴ ר' ירמיה ור' זעירא היו הולכים ביחד והוגבהה טליתו של ר' ירמיה ושלשלה ר' זעירא.

ר' אלעזר אומר: בירכו בנר ובי היה המעשה: פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי במוצאי שבת ומצאתיו דולק ולא חסר כלום.¹⁵ ברכו באור פניו של אדם, קדשו באור פניו של אדם. לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כשבת.¹⁶

ברכו במאורות ... ברכו באורה¹⁷ ... ברכו ביציאה¹⁸ ... ברכו במטעמים ...¹⁹ ולמה בירכו? ר' ברכיה ור' דוסתאי אומרים: שאין לו בן זוג: אחד בשבת שני בשבת, שלישי רביעי, חמישי ערב שבת. שבת אין לה בן זוג.²⁰ ר' שמואל בר נחמן אמר: שאינו נדחה. יום טוב נדחה, יום הכיפורים נדחה, שבת אינה נידחת.²¹ תני ר' שמעון בן יוחי: אמרה שבת לפני הקב"ה: ריבון העולמים, לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג, אתמהא! אמר לה הקב"ה: כנסת ישראל היא בן זוגך. וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, אמר להם הקב"ה: זכרו הדבר שאמרתי לשבת: כנסת ישראל היא בן זוגך - "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ ז).²²

(החמים של יום חול). א"ל: תבלין אחד הן חסרים. א"ל: וכי הקלירין (אוצר האוכל) של מלך חסר כלום? אמר לו: שבת הן חסרים. יש לך שבת? גם גוי שאינו משמר שבת יכול ליהנות מהתבלין שנקרא "שבת", בניגוד לדעתו המחמירה של ר' יהושע לעיל. (ראו שירו הפרודי של [הינריך היינה על הטשולנט](#)). וליחסי [רבי ואנטונינוס](#) הקדשנו דף מיוחד בפרשת וישלח.

⁸ היינו להקדים את סעודת השבת לתוך יום שישי או לאחרה לתוך מוצאי שבת. נראה ששיטת שמואל נצחה במנהגי הסעודה השלישית בפרט אצל החסידים ושיטת רב במנהג לקבל שבת מוקדם בשבתות הקיץ. מכאן ואילך נביא את הגמרא בתרגום חופשי לעברית.

⁹ היינו שיפסקו מלימודם וילכו לקיים עונג שבת. השוו עניין זה עם כיבוד יום טוב, שיטת ר' אליעזר ור' יהושע, גמרא ביצה טו ע"ב. עוד בגמרא שבת שם סיפורים רבים על כיבוד השבת, כגון הסיפור על יוסף מוקיר שבת שמצא מרגלית בבטנו של דג שקנה לכבוד שבת (השווה עם הסיפור על החייט שקנה דג לכבוד יום הכיפורים, בדברינו [דג הכיפורים](#)), המלאכות השונות שהיו עושים החכמים ערב שבת, המלאכים המלווים את האדם מבית הכנסת לביתו, השינויים בלבוש לכבוד שבת ועוד. ראו שם.

¹⁰ קידשו בברכת "מקדש השבת". ועל המן ראו דברינו [טעם המן](#) בפרשת בשלח.

¹¹ שצריכים להחליף לבגדים מיוחדים ונאים לשבת. ולא תמיד ניתן היה מפני עוני עם ישראל.

¹² להחליף בין הבגדים גם אם אלה של שבת אינן מהודרים יותר, רק שיהיה היכר של בגדים שונים לכבוד שבת.

¹³ אם אין לו גם להחליף, ישנה בין הבגדים (יערבבם, יחליף רק חלק מהבגדים כגון עיטוף הראש) ובלבד שיהיה היכר כלשהוא.

¹⁴ אין לו לעטוף ולא להחליף וגם לא לערב. מה יעשה? יתיר חגורתו וישלשל את בגדיו למטה. נראה שבימות החול היו הולכים עם הבגדים מופשלים למעלה שלא יתבלו וישרטו באבנים, קוצים וכו' שבדרכים ובשדות. ראו הסיפור על אבא חלקיה בגמרא תענית.

¹⁵ אבל אצל האמהות היה נר השבת הולך ומאיר את השבוע כולו. ראו בראשית רבה פרשת חיי שרה פרשה ס: "כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר".

¹⁶ ומנהג ירושלים הוא לקדם במאור פנים ובאמירת "שבת שלום" כל אדם שפוגשים ברחוב, בין אם מכירים אותו בין אם לא, והמבוך עונה "שבת שלום ומבורך" (או שמא מבורכת) ומאליו מתקיים הפסוק משלי כז יט: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם".

¹⁷ שהאירה שלושים ושש שעות: "שנים עשר של ערב שבת, וי"ב של לילי שבת וי"ב של שבת", ראו דברינו [האור שנגזר](#).

¹⁸ בהוצאות לכבוד שבת.

¹⁹ כאן מביא המדרש את הסיפור על התבלין השבת שהבאנו בהערה 7 לעיל ואת הסיפור על בעל הבית העשיר בלודקיא כיצד היה עורך את סעודת השבת. מומלץ מאד לקרוא את פרשה יא בבראשית רבה במלואה. ואנחנו קצרנו.

²⁰ והמתמטיקאים יאמרו: אדרבא, זהו ייחודו של המספר שבע, מספר ראשוני (שהוא בהכרח אי-זוגי), שעומד בפני עצמו.

²¹ אין הכוונה ל"נדחה" בימינו שהוא רק תשעה באב ופורים (שושן פורים בחלקו) אם חלים בשבת, אלא לזמנים של קביעת הלוח עפ"י ראיה שאין לדעת באיזה יום בשבוע יחול יום טוב, ראש השנה או יום הכיפורים. אבל שבת, קבועה ועומדת לעולם, כל שבעה ימים מיום בריאת העולם ועד סופו. ומעניין לחשוב היכן ומתי נולד השבוע? נשמר בשרשרת הדורות מבריאת העולם?

²² כך נסגר (או נולד) מעגל השבת כזכר למעשה בראשית וליציאת מצרים. חברו שניהם במעמד הר סיני, דרך עם ישראל, כפי שחברו גם בקידוש ליל שבת שלנו, וחזר העולם לתנאי שמבראשית. נראה שאין מדרש או פרשן שלא נדרש למוטיב הזוגיות שבין כנסת ישראל והשבת. ראו דברינו [מקדש ישראל והשבת](#), שם הראינו שבשל זוגיות זו היה מנהג ארץ ישראל לברך מקדש ישראל והשבת! עוד בעניין הזוגיות, ראו דברי רמב"ן בהקשר עם שמיני עצרת אחר כתלנו. ראו דבריו בספר ויקרא כג לו: "עצרת היא - עצרתי אתכם לפני, כשר שזימנו את בניו לסעודה לכך וכך ימים, כיון שהגיע זמנו ליפטר אמר: בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד שקשה עלי פרידתכם, לשון רש"י ... ועל דרך האמת, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ (שמות כ ז), ויום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג, וכנסת ישראל היא בת זוגו שנאמר ואת הארץ, והנה היא שמיני. עצרת היא, כי שם נעצר הכל". כנסת ישראל היא השמיני, בו זוגו של השביעי, משום שהיא נעצרת ביום השמיני ליום התועדת פרטי עם הקב"ה. וכל המחכים עינינו ברמב"ן מסתורי

קהלת רבה פרשה א – השבת מכפרת

אמר ר' ברכיה: כיון שראה אדם שבחו של שבת שהמביא קרבן מתכפר לו, התחיל משורר עליה להקב"ה שבח ומזמור, הדא הוא דכתיב: "מזמור שיר ליום השבת" (תהלים צב). א"ר לוי: אדם הראשון אמרו.²³

מדרש תהלים (בובר) מזמור צב – הכל בכפל, לטוב ולרע חו"ח

"מזמור שיר ליום השבת" – אמר ר' יצחק: "ראו כי ה' נתן לכם השבת" (שמות טז כט).²⁴ מהו "ראו"? אמר ר' יוסי: מרגניתא דיהיבת לכוון, כל עיסקא דשבת כפול: לחם משנה שני העומר לאחד (שמות טז כב). קורבנה כפול, שנאמר: "וביום השבת שני כבשים" (במדבר כח ט). עונשה כפול, שנאמר: "מחלליה מות יומת" (שמות לא יד). שכרה כפול, שנאמר: "וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד" (ישעיה נח ג). אזהרותיה כפולות: זכור ושמור. מזמור כפול: "מזמור שיר ליום השבת".²⁵

מסכת ברכות דף יב עמוד א – שבת של חילופי משמרות

... ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא.²⁶ מאי ברכה אחת? אמר רבי חלבו: משמר היוצא אומר למשמר הנכנס: מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלוש וריעות.²⁷

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ז

"זכור ושמור" – זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקודש, משל לזאב שהוא טורד מלפניו ומלאחריו.²⁸ אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן חנניה בן גרון אומר: זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו

זה – יבוא על הברכה. נושא הזוגיות של השבת עם עם ישראל לצד היותה "היום השביעי" לבריאת העולם, מעלה גם את הסוגיה של השבת כדבר אוניברסאלי לכל באי עולם או דבר פרטי-לאומי לעם ישראל. ראו שוב התבלין בהערה 7 לעיל, גישת ר' יהושע מול רבי, וראו גם דברינו [מי ומתי נתן לנו את השבת](#) בפרשת בשלח.

²³ אבל במדרש בראשית רבה כב יג (וכן הוא במקבילה בויקרא רבה י פרשת צו, פסיקתא זוטריתא (לקח טוב) בראשית פרק ד ועוד), אדם הראשון מבין שהשבת מכפרת ואומר את מזמור שיר ליום השבת, רק לאחר המפגש עם קין: "כיון שיצא (קין), פגע בו אדם הראשון. אמר לו: מה נעשה בדין? אמר לו: עשיתי תשובה ונתפשרתי. כיון ששמע אדם הראשון כך, התחיל טופח על פניו, אמר: כל כך היא כוחה של תשובה ואני לא הייתי יודע! באותה שעה אמר אדם הראשון (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת. אמר ר' לוי: המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו: מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו'". (מנין משה? ראו ראש פרק צ: "תפילה למשה איש האלהים"). אבל במדרש קהלת רבה הנ"ל, וכן הוא בתנחומא בובר בראשית כה ובמדרש תהלים צב, אדם הראשון הכיר בכח הכפרה של השבת ואמר מזמור שיר ליום השבת, כבר בשבת בראשית הראשונה, מיד לאחר חטאו! ראו גם דברינו [הבל השבת](#) בפרשת בראשית, בהם הבאנו מדרש זה במלואו ובפנים אחרות. לא שהשבת מכפרת, אלא אדרבא, שיש בה פוטנציאל עונש מוות וכליון בשל אזהרותיה ואיסוריה הרבים ועונשם הקשה: "מחלליה מות יומת". אבל כאן, מודגש מוטיב הכפרה – השבת סולחת, השבת ממרקת ומכפרת, מעין פירוש חדש לפסוק: "וביום השביעי שבת וינפש".

²⁴ כבר נדדנו לפסוק זה בראש דברינו בעניין הנתינה וכאן מתעכבת הדרשה על מה יש להתבונן ולראות בשבת. גם מזמור וגם שיר. לאחר הזוגיות, באה הכפילות. אבל לא רק כפילות של משל, קרבן, שכר ושירה, אלא גם של עונש ואזהרה עד כדי "מות יומת", כפי שכבר ראינו במדרש הקודם (בעיקר בהערותנו עליו) וכפי שכבר ראינו בבראשית רבה לעיל: "קדשו במקושו", וכפי שכאמור כבר הרחבנו בדברינו בפרשה זו בשנה האחרת על [הבל השבת](#). ולעניין מזמור שיר ליום השבת, שמקצתו כבר ראינו לעיל, ראו עוד מדרש תנחומא (בובר) פרשת בראשית סימן כה: "לא נשתנה זיו פניו של אדם הראשון, ולא לקו המאורות, עד שיצא השבת, ועם שהוא דנו, קדש את השבת, לפיכך הוא אומר מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב א)". מדרשים אחרים מציינים שאדם הראשון לא אמר את מזמור שיר ליום השבת: "צריך היה לאומרו", ובאו משה או דוד ואמרוהו. ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור ה: "אמר ר' שמואל: ארבעה מזמורים שהיה אדם הראשון צריך לאומרם ואמרם דוד, ואלו הן: לה' הארץ ומלואה (תהלים כד א), ולמה היה צריך לאומרו, שבשבילו נברא העולם על מלואותו. השמים מספרים כבוד אל (תהלים יט ב), ולמה היה צריך לאומרו? שהוא ראה השמים תחילה. מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב א), ולמה היה צריך לאומרו, שהשבת פדה אותו מן הדין. למנצח אל הנחילות, למה היה צריך לאומרו, שהוא נחל את העולם תחילה". אך עפ"י קהלת רבה, אדם הראשון לא הרגיש בכפרת השבת שפדתה אותו מן הדין (עד שפגש את קין), לא שם לב לאורה המיוחד "יום שלא שימשה בו אפילה" (מדרש תהלים צב), לא הפגים שבשבילו נברא העולם. יהי רצון שנזכה אנו.

²⁶ עמוד קודם מביאה הגמרא שם את המשנה במסכת תמיד פרק ה המפרטת את סדר תפילת השחר בבית המקדש: "תנן התם, אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת! והם ברכו, וקראו עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, וברכו את העם שלש ברכות: אמת ויציב, ועבודה, וברכת כהנים, ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא". כאן הגמרא מסבירה מה היא אותה ברכה מיוחדת שהוסיפו בשבת, היום בו התחלפו המשמרות בבית המדרש. לא ביום ראשון, אלא בשבת.

²⁷ וכן הוא בירושלמי מסכת ברכות פרק א הלכה ה: "ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מהו ברכה? א"ר חלבו: זו היא: השוכן בבית הזה יטע ביניכם אחוה ואהבה שלום וריעות". ראו דברינו [אהבה ואחוה ושלום ורעות](#) בדפים המיוחדים. ומי שרוצה מזמן לדרוש בהבדל הדק שבין "מי ששיכן שמו" ובין "השוכן בבית הזה". מה שחשוב לנו הוא, כאמור, עניין חילופי המשמרות, השבת כקו פרשת המים המסמלת את המעבר משבוע היוצא לשבוע הנכנס, מְעֻשִׂיָּה ויצירה שתמה (גם אם לא נשלמה) לעשייה ויצירה הבאה שאנו מתפללים שיהיה נעם ה' עליה ועלינו. השבת כחותמת ופותחת. הזוגיות והכפילות של השבת חוברים לדואליות שלה בשתי הפנים שהיא מראה, לאחור ולפנים. ראו סוף פרק צ ופרק צא בתהלים שאנו אומרים במוצאי שבת בשבוע שיש בו שישה ימי מעשה, כיצד מתחיל פרק צב הסמוך? "מזמור שיר ליום השבת".

²⁸ במסכת שבת לעיל ראינו את שיטת רב להקדים, או שיטת שמואל לאחר, כחלק מכיבוד שבת. וכאן נוסף הזאב הטורד מלפניו ומאחוריו הטוען הסבר. מה פשר הזאב הטורד מלפנים ומאחור? האם תוספת השבת, לשני הכיוונים, יש בה גם טרדה בכלל שהוסיף עליו איסורים שיש להיזהר בהם? מה דינה להלכה של תוספת זו, הן בעצם האיסור והן במהות העבירה והעונש. האם זה נחשב לחילול שבת? נשמח להחכים משואבי המים.

מאחד בשבת, שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת.²⁹ רבי יצחק אומר: לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת.³⁰

שבת בראשית שלום³¹

שתהיה לנו התחלה טובה

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו מדרש בראשית רבתי על השמחה הגדולה של הבריאה ביום השבת, עד שבא האדם וקלקל: "כשראה אדם הראשון שבח וגדולה של שבת והיא הייתה תחילה וראש לכל השמחות, פתח פיו ואמר: מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב א). אמר לו הקב"ה: לשבת אתה אומר שיר, ולי אין אתה אומר, שאני אלוה שבת! עד שעמדה שבת על רגלה ונפלה לפני הקב"ה ואמרה: טוב להודות לה' (שם ב). וכל סדרי בראשית השיבו ואמרו ולזמר לשמך עליון (שם)". והרי זה מעין הדרשה בספר קדושים פרשה ג פרק ז אות ז: "מה שבת לא מן השבת את מתיירא אלא ממי שפיקד על השבת, אף מקדש לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שפקד על המקדש".

²⁹ חזרנו לגמרא שבת וביצה לעיל (ראו הערה 3) ואולי מכילתא זו היא המקור. ראו הרחבת הדברים במקבילה במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק ח, גם היא בפרשת יתרו על מצוות השבת בעשרת הדברות: "שמאי הזקן אומר: זכרה עד שלא תבוא, ושמרה משתבוא. אמרו עליו על שמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מתוך פיו. לקח חפץ טוב אמר: זה לשבת, כלי חדש אומר: זה לשבת וכו'. כך שיטת בית שמאי וכך גם ראינו אצל הקצב מלודקיא בגמרא שבת לעיל. אך איפה שיטת הלל שאמרו: כל יום וברכתו, לאן נעלמה ועוד במכילתא דרבבי ישמעאל?

³⁰ כך בהמשך המכילתא שם כשיטת ר' יהודה בן בתירא: "ר' יהודה בן בתירא אומר: מנין שכשאתה מונה הוי מונה אחד בשבת ושני בשבת, שלישי בשבת, רביעי בשבת, חמישי בשבת וערב שבת? תלמוד לומר: זכור ... לקדשו - במה אתה מקדשו? במאכל ובמשקה ובכסות נקייה. שלא תהא סעודתך שלשבת כסעודת החול, ולא עטיפתך שלשבת כעטיפתך בחול. ומנין שאפילו עני לא יהא מאכלו שלשבת כמאכלו שלחול, ועשיר לא יהא מאכלו שלשבת כמאכל החול? תלמוד לומר: זכור את יום השבת לקדשו". ראו דברינו [זכור](#) [ושמור בדבור אחד](#) בפרשת ואתחנן.

³¹ "שבת בראשית" הוא הכינוי של חז"ל לכל שבת – שבת שקבועה ועומדת מבריאת העולם כל יום שביעי בשבוע, ובניגוד למועדים אחרים שנקראים גם הם לעתים "שבת", כמו "שבת שבתון" של יום הכיפורים, אבל משתנים עם לוח השנה. ראו מסכת נדרים דף ע"ב: "מועדי ה' צריכין קידוש בית דין, שבת בראשית אין צריכה קידוש בית דין". או במסכת יומא פא ע"א, בהשוואה של יום הכיפורים עם שבת: "יליף שבת שבתון משבת בראשית, מה להלן - לא ענש אלא אם כן הזהיר, אף כאן - לא ענש אלא אם כן הזהיר". ובמסכת מנחות סה ע"ב, בדיון על ספירת העומר: "הרי הוא אומר תספר לך, ספירה תלויה בבית דין, שהם יודעים לחדש ממחרת השבת - מחרת י"ט, יצאת שבת בראשית שספירתה בכל אדם". וכן רבים. ואנחנו התכוונו כמובן לכפל (ותלת) המשמעות של "שבת בראשית" שאחרי כל החגים פותחת את חודשי הסתיו והחורף הבאים עלינו לטובה.